

„okultních praktik“. Do jaké míry Pederse-
novi v jeho analýze pomohl „ontologický
obrat“ jako teoreticko-metodologické vý-
chodiště a zda jej svou analýzou legitimi-
zoval, nechám na úsudku každého. Ať už
ale dojde více či méně laskavý čtenář k ja-
kémukoli závěru, času stráveného se čti-
vou a v tom nejlepší slova smyslu chyt-
rou knihou *Not Quite Shamans*, myslím, lito-
vat nebude.

Luděk Brož

Amitav Ghosh: *Ve starobylé zemi*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON)
2012, 289 s.

Amitav Ghosh je bezesporu fenoménem
angloindické literatury ne nepodobný for-
mátu, jaký představuje například Salman
Rushdie. Pro antropologii/etnologii je jeho
osoba důležitá z celé řady důvodů. Před-
evším a hlavně, před dvaceti lety vydal kni-
hu *In an Antique Land*, jež představuje vý-
razný zásah do promýšlení toho, čím so-
ciální antropologie/etnologie v posledních
dekádách prošla a co tento obor představu-
je dnes.

Ghoshovi se podařilo získat vzdělání
v indickém Dillí, kde vystudoval historii
a sociologii, v roce 1982 získal doktorát
v oboru sociální antropologie na Oxfordské
univerzitě. Svoji dizertaci založil na terén-
ních výzkumech realizovaných v letech
1980–1981 a 1988 na egyptském venkově,
kde v jedné lokalitě sledoval příbuzenství
ve vztahu k ekonomické a společenské or-
ganizaci. Podstatným rysem jeho osobnosti
je ovšem skutečnost, že paralelně s jeho zá-
jmy týkajícími se studia společnosti v něm
zrál duch spisovatelských múz – chtěl být
spíše spisovatelem než antropologem. Jeho
spisovatelská dráha je velmi úspěšná, stej-
ného věhlasu se mu však dostalo coby auto-
rovi knihy *Ve starobylé zemi*, která byla jeho
nejvýznamnějším vykročením mimo romá-
nový žánr. Ono „mimo“ je nutno hned pro-

blematizovat, protože z části o beletristické
dílo jde, z části jej však lze považovat za
„něco jiného“. Totiž, patrně každý, kdo ně-
kdy prováděl etnografický terénní výzkum
odlučený od svých blízkých, odstříhnut
od „své“ sociální sítě známých, si záhy uvě-
domí, že Ghoshovo dílo lze číst jako etno-
grafickou sondu založenou na terénních
poznámkách zapisovaných během jeho
egyptské výzkumné anabáze. Ghosh v uni-
verzální rovině představuje badatele, je-
muž je připsán status „cizince“. Pro sociál-
ní vědce nic výjimečného, ba naopak. Pro-
to mám za to, že jde o knihu, jež by měla
Ghoshovy badatelské souputníky zajímat.
Drobné nitky textu totiž v souhrnu předsta-
vují gigantický gobelín, který zde ve struč-
nosti přiblížím.

Putování *starobylou zemí* v sobě ukrývá
dva paralelní příběhy. První reprezentuje
kulturně-mikrohistorickou sondu, za níž
by se nemuseli stydět ani autoři fenome-
nálních klasických děl tohoto žánru Carlo
Ginzburg (*Sýr a červi*. Praha: Argo 2000)
nebo reprezentant francouzské kulturně-
historické školy Alain Corbin (*Na stopě ne-
známému*. Praha: Argo 2006 a další.). Hlav-
ní linkou příběhu jsou osudy židovského
kupce Ben Jica a jeho indického otroka
Bommy z 12. století, jenž se stává autorov-
ým alter egem. Při čtení těchto pasáží s ná-
mi nutně zacloumá autorova historická
imaginace, jež nás vtáhne do prostorově ne-
uzavřeného světa starobylých říší, sváza-
ného zejména obchodními cestami. Jeho pr-
votní fascinace rozkrýváním osudů těchto
hrdinů jej před psaním této knihy přivedla
k výzkumu na egyptském venkovu v obci
Latáifa. Etnografická reflexe jeho pobytu
a etnografování samotné je mu pak záklá-
dem oné druhé příběhové linky, jež staro-
bylý svět představuje z perspektivy proží-
vání současnosti egyptského venkova.

To, co mne od prvních řádků zneklid-
ňovalo, je nejistota, do jaké míry text před-
stavuje román (tedy „fikci“), autorovu auto-
biografii, cestopis či etnografii (tedy „reali-
tu“). Další čtení nám však dává jasné dpo-

ručení, upustit od tohoto druhu úvah, protože jsou zbytečné a svým způsobem sebe-mrskáčské. Hlavní význam *starobylé země* vnímám v tom, že zcela (a programově) překračuje *hranice*, a to ve dvojitým smyslu – jednak hranice žánrové, jednak text představuje starobylý svět jakožto kulturní prostor neohraničený hranicemi fyzickými. První rovinu překročení hranic představuje žánrová mozaikovitost díla, kdy jej není nutné označit jako vzájemně protichůdné žánrové dilema (beletrie/fikce vs. autobiografie vs. cestopis vs. etnografický popis zrcadlíci reality), ale jako snahu o rozkročení nad všemi těmito pomyslnými záchytnými ostrůvky, jež slouží k definici literárního díla jeho zaškutkováním. Mám za to, že tato *formální* propustnost sehrává ústřední roli v jeho pokusu ilustrovat a reprezentovat rovněž kulturní propustnost světa 12. století, jímž v jeho díle proplová kupec Ben Jica, jako by žádné hranice neexistovaly. Jde tak o snahu vyjádřit pestrou (a nezařaditelnou) *formou* textu jeho *obsahovou* rovinu – tedy autorovu perspektivu otevřeného starobylého světa, kde je – podobně jako v případě formálního neohraničení – „vše povoleno“. *Forma* díla nám tak zprostředkovává cestu k pochopení významů Ghoshova chápání světa jeho hrdinů.

Tento svět líčí jako kulturně „propustný“ – není svázán nacionální diskurzivní rovinou klasifikace světa do národnostních nebo státních celků a přináležení. Tato Ghoshova interpretace se dočkala z pera sociálních vědců značné kritiky, neboť byla pokládána za příliš idealizovanou – jakoby hledající „zlatý věk“, který slouží jako konfrontace se současností. Domnívám se, že tato námitka je se záměrem autora podobně mimoběžná, jako má úvodní nejistota, jaký žánr text vlastně představuje a jak tedy přistoupit k jeho čtení. Ghoshovu představu kulturní propustnosti a individuální osobní svobody (např. pohybu) totiž lze opět využít coby zajímavý substrát etnografické imaginace. Po žánrové propustnosti totiž i teze její kulturní obdoby může vést

k daleko podnětějších úvahám týkajícím se současného světa, a sice do jaké míry jsme od této deklarace propustnosti a svobody v současnosti vzdáleni a co z toho vyplývá.

Další znepokojení čtenář prožívá v pasážích, kde autor popisuje své prožívání terénu egyptské vesnice. Nejednou jsem se takřkajíc „chytnul za nos“ a šmátral po svých zápiscích z terénních deníků, hledaje vlastní *fieldnotes* v domnění, že do nich Ghosh nahlížel a inspiroval se jimi pro popis svého pobytu v Latáifě. Jeho etnografický popis tak představuje jakousi univerzální situaci etnografa, který se musí vypořádat se spoustou nástrah daných jeho odlišností (např. neustálé dobírání ze strany muslimských vesničanů pro jeho indický/hindský původ, se kterým je spojována posvátná úcta ke kravám) a neobeznámeností s kulturním prostředím, které zkoumá. Stejně jako je otrok Bomma autorovým alter egem, tím našim se stává autor-výzkumník.

Archetyp cizince je určován pestrou řádkou zkušeností, se kterými se Ghosh-výzkumník musí vypořádat a jež mu umožňují rozvinout potřebné kompetence předat své čtení situace prostřednictvím kulturního překladu publiku čtenářů. Hmatatelnost „cizinctví“ obnažuje hlavně jazyková past, do níž se často chytne/me (v případě Ghoshe jde např. o problém užití výrazu „obřezat“, s. 44), jeho/naše obviňování aktéry z naprosté nevědomosti, lenosti („celý den čte, vyptává se, nemá nic na práci“, s. 48), marné vysvětlování, že nejsme na dovolené, jeho/naše touha po soukromí, pocity osamělosti v cizím prostředí. Rovněž se můžeme dočkat situace, kdy jeho/naši výzkumní partneři reflektují badatelovu pozici („když vaříš čaj, myslíš na ty doma...“, s. 107) nebo se vysmívají našemu jednání (nemohl jsem si tak nevzpomenout na smích, údiv a nepochopení během mého výzkumného pobytu u krajanů v srbském Banátu, když se jistým, z domova naučeným krokem pohybují v kuchyni

informátorů, prostoru vyhrazeném místními muži ryze činností žen, snaže se právě zapsaný recept ve svém terénním deníku přetavit do podoby pokrmu). Ghosh je rovněž nucen projít typickou situací nepochopení jeho zájmu o kulturu aktérů. Příkladem je Ghoshova zkušenost s úředníkem, ke kterému je předvolán, aby vysvětlil „nevysvětlitelné“ – proč navštívil hrob jednoho židovského světce. V této situaci, kdy románová postava vypravěče (sociokulturní antropolog A. Ghosh) není žid, ani se nepokládal za příslušníka jiného náboženského směru, není možné podat uspokojivou odpověď odpověď, která by aktérům umožnila pochopit význam výzkumníkova snažení. Jeho počínání prostě úředníkovi nedávalo smysl. Neporozumění naší pozici v terénu z pohledu aktérů je totožným „druhem“ neporozumění, jako v případě etnografova tápání během snahy porozumět jednání, jehož byl v rámci zúčastněného pozorování svědkem.

Můžeme si také všimnout některých důležitých aspektů praxe etnografického výzkumu, jako je jeho návratnost (šok z proměn vesnice během Ghoshova návratu po sedmi letech), jež je pro postihnutí proměn sledovaného problému zcela nezbytná. Jen tak lze postihnout proměny sledované skupiny osob v čase. Stopování kupce Ben Jica a Bommy, jež jej zavede do knihoven a archivů několika kontinentů, je pak zase ukázkou *multi-sited ethnography*.

Ghoshovu *starobyrou zemi* je nutné číst v kontextu vývoje sociální/kulturní antropologie, zejména debat z 80. let, které problematizovaly texty (etnografie) jako re/prezentace terénních výzkumů – kdo by dnes neznal narativistickou kritiku Haydena Whita a „nových antropologů“ Jamese Clifforda, Talala Asada a dalších. V této návaznosti je text Ghoshe dalším krokem k *žánrové propustnosti* prezentace etnografických pozorování a s ním spojené specifické formy imaginace.

Michal Pavlásek

Peter L. Berger: Dobrodružství náhodného sociologa: Jak vysvětlit svět, a přitom nenudit

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2012, 265 s.

Humor, sebeironie, skromnost – těmito slovy by se dalo charakterizovat autobiografické ohlédnutí za životem a kariérou pravděpodobně neznámějšího žijícího amerického sociologa Petera Ludwiga Bergera (*1929) *Dobrodružství náhodného sociologa*. Kolik vědců Bergerova formátu začíná své memoáry slovy „Má intelektuální kariéra odstartovala omylem“ (s. 9) nebo se v nich čtenářům bez obalu přizná, že svůj bestseller *Pozvání do sociologie*, vydaný ve více než milionu výtisků a přeložený do jedenadvaceti jazyků, napsali za tři týdny?

Recenzovaná kniha je páté dílo, které Američanovi rakouského původu vyšlo v češtině. Po publikacích *Pozvání do sociologie: Humanistická perspektiva* (Praha: Naše vojsko 1991), *Kapitalistická revoluce: padesát propozic o prosperitě, rovnosti a svobodě* (Bratislava: Archa 1993), *Vzdálená sláva: hledání víry ve věku lehkověrnosti* (Brno: Barrister & Principal 1997) a *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění* (Brno: CDK 1999, spoluautor Thomas Luckmann) se nám však v roce 2012, pouhý rok po jeho vydání v Americe, dostalo v překladu do ruky dílo z poněkud jiného žánru, totiž bez vědeckých ambicí: „Pokud se v této knize vyskytuje nějaká teorie, je to ta, že (život sociálního vědce a život člověka – pozn. aut.) jsou ve vzájemném vztahu.“ (s. 50) Nicméně z těchto dvou prolínajících se životů nám Berger dává nahlédnout víc do života sociálního vědce a do událostí, které měly vliv na jeho intelektuální vývoj, než do soukromí člověka: o tom, že se Bergerovi rozpadlo první manželství nebo kdy se jeho druhé ženě narodili jejich dva synové, se ve víceméně chronologickém vyprávění Bergerova života dozvídáme sotva v pár úsečných větách. Bývají-li autobiografické výčty intelektuálních úspěchů a neúspě-